

Datum 2010-12-03

Dnr 322-4035-2010

Avdelning

Förvaltningsavdelningen

Enhet Kulturvårdsstöd

Författare Magnus Källström

Undersökning av ett par oregistrerade runinskrifter från Uppsala i Upplandsmuseet

Jag har den 28 juni 2010 undersökt två runinskrifter i Upplandsmuseets magasin i Morgongåva, som inte tidigare har funnits registrerade i Runverkets samlingar.

Det rör sig dels om en fragmentarisk runsten av vikingatida typ, dels en tegelsten med en sentida runinskrift.

Undersökningen gjordes i samband med en inventering av runstenar i Upplandsmuseets samlingar inför mitt planerade digitala supplement till Upplands runinskrifter. Vid samma tillfälle gjordes också en del iakttagelser rörande andra runstenar i samlingarna. I undersökningen deltog Jan Owe, Upplands-Bro.

Runstensfragment från Fyristorg, Uppsala

I magasinet förvaras nio små fragment av en runsten (UM 21881), som tillvaratogs 1925 vid en arkeologisk undersökning på Fyristorg (se Medeltidsstaden 3 (1976), s. 36, SR 95). Undersökningen utfördes med anledning av att murverk hade framkommit vid schaktning för en ny avloppsledning. Murarna antas ha tillhört stadens Helgeandshus, som skall ha uppförts i början av 1300-talet (Medeltidsstaden 3, s. 13).

De nio fragmenten kunde pusslas ihop till två sammanhängande bitar. Flera av brottyorna är relativt färska, vilket tyder på att stenen har splittrats sen tid, sannolikt i samband med att den påträffades. Stenmaterialet består av röd sandsten med svartnad yta. I ristningslinjerna syns tydliga spår av mejseln.

Fragment A har storleken: 25 × 20 cm. Tjocklek: 1,5–2,5 cm. Det sammanlagda fragmentet utgörs av sju delar, varav fyra är ristade (bild 1). Ristningen består av en ca 5 cm bred bågböjd runslinga. Kanten ovanför runorna kan ha utgjort stenens ursprungliga kant, medan brottyorna nedtill och till vänster är färskare.

Fragment B är 17 × 9 cm stort. Tjocklek: 1,5 cm. Fragmentet består av två sammanhörande bitar. Intill den ena kanten finns en bågböjd ristningslinje som bör ha tillhört en ornamentsslinga (se bild 2).

Inskrift (på fragment A):

...litu · rit...

5

... *lētu rētt[a]* ...

» ... lät uppresa ... »

Till läsningen: Av 1 l återstår 2 cm av basen samt bistaven till höger. Den senare följer delvis en avsats i stenen. 2 i är ej stunget. 3 t har dubbelsidiga bistavar. Den vänstra är ansatt vid den övre ramlinjen till vänster om huvudstaven, medan den högra utgår från huvudstavens topp. Av huvudstaven i 4 u syns endast toppen samt ett centimeterlångt stycke av den nedre delen. Resten har försvunnit i ett brott. Bistaven är dock tydlig, men genomkorsas nedtill av ett brott snett nedåt höger. Skiljetecknet efter 4 u utgörs av ett litet kort streck snett nedåt höger. 5 r är fullständigt bevarat, även om ett brott berör basen av huvudstaven. I bistaven ansluter inte det övre ledet direkt till mellanledet utan linjen fortsätter förbi detta ett kort stycke. 6 i är inte stunget. Av 7 t återstår endast vänster bistav intill den högra brottkanten. Inga säkra spår finns av huvudstaven.

Den korta inskriften består endast av resterna av en resarformel, men pluralformen av hjälp verbet *lāta* 'låta' visar att stenen har varit rest av mer än en person. Förekomsten av verbet *rētta* 'uppresa' kan också vara av visst intresse. På de runstenar som har påträffats i Uppsala förekommer detta verb sex gånger. Några av stenarna är signerade eller kan attribueras till kända runristare som Ingulv, Åsmund och Öpir. Av ristningen på det nyfunna fragmentet återstår dock för litet för att det ska kunna attribueras till någon bestämd ristare.

Stenen är mycket tunn och den obetydliga runhöjden talar för att runstenen inte har varit särskilt stor. Detta tillsammans med stenmaterialet – röd sandsten – tyder på att det kan röra sig om ett kyrkogårdsmonument (Om sådana se Stefan E. Hagenfeldt & Rune Palm, *Sandstone runestones* (1996), s. 31 ff.).

Bild 1. Uppsala, Fyristorg. Fragment A med runorna ...litu · rit... Foto Magnus Källström

Bild 2. Uppsala, Fyristorg. Fragment B med resterna av en ornamentslinga. Foto Magnus Källström.

Runristad tegelsten från Järnbrogatan, Uppsala

Tegelsten med sentida runinskrift (UM 4375), som enligt inventarietkatalogen ska ha påträffats »vid rivning av gården Järnbrog[atan]» (nuvarande S:t Olofsgatan) i Uppsala. Tegelstenen skänktes 1929 till Upplandsmuseet av upphittaren Ragnar Hellqvist, Uppsala.

Storlek: 30,5 x 14,5 x 8 cm. Ristningen består av 4,5–5 cm höga runor, som måste ha ristats före bränningen medan lera ännu var våt (bild 3).

Inskrift:

larslarsson

5 10

»Lars Larsson»

Till läsningen: Runorna **α** och **n** har ensidiga bistavar. I **α**-runorna är bistaven dragen ända ned till baslinjen. Runan **r** har sluten form och det nedre ledet av bistaven ansluter till mitten av det mellersta ledet. Runan **s** har den treledade formen **h**. 10 **o** har dubbelsidiga bistavar med en brant lutning snett nedåt vänster (**†**).

Det råder ingen tvekan om att runinskriften är sentida. Eftersom runorna har ristats i den våta lera före bränningen rör det sig förmodligen om tegelslagarens namn.

Bild 3. Tegelsten med en sentida runinskrift från Järnbrogatan, Uppsala. Foto Magnus Källström.

Några iakttagelser rörande U 941 Uppsala, kvarteret Torget och U 909 Finnsta, Vänge sn

I samband med besöket i magasinet gjordes en del andra iakttagelser. Exempelvis kunde jag bekräfta mina tidigare misstankar om att fragmentet U 941 från kvarteret Torget i Uppsala (UM 39183) har passning till ett större runstensfragment som 1994 framkom vid schaktningsarbeten i samma område (Om det senare fyndet se Marit Åhlén, Ytterligare ett runstensfynd från kvarteret Torget i Uppsala, i: Runor och namn (1999), s. 135 ff. Fragmentet saknar för närvarande inventarienummer i UM). Till samma sten hör också två fragment, som påträffades i kvarteret Torget 1972 och 1978 (UM 26264:2, se Helmer Gustavson i Fornvännen 1973, s. 198 [= U Fv1973;198C i Samnordisk runtextdatabas] respektive UM 27901, se Helmer Gustavson i Fornvännen 1979, s. 248). Genom att dessa fyra fragment har kunnat föras samman går det nu att få en fullständigare bild av inskriften. Detta har jag redogjort för i ett artikelmanus, som förhoppningsvis kommer att publiceras under 2011.

I magasinet i Morgongåva förvaras också tre fragment av runstenen U 909 Finnsta, Vänge sn, som återfanns 1990 efter branden i Centralbadet och Auditorium oeconomicum i Uppsala (Om återfyndet se Marit Åhlén i Fornvännen 1993, s. 236 f. Stenen saknar inventarienummer i UM). Fragmenten är numera sammanfogade och mäter tillsammans 0,75 x 0,78 m. Största tjocklek uppgår till 0,23 m. Runhöjd: 9,0–10,5 cm. De tre runor som vid publiceringen i Fornvännen antogs svara mot runorna 46–48 **kuþ** i återgivningen i Upplands runinskrifter (3 s. 641) har i stället visat sig vara delar av 20–22 **ain**. Den bevarade delen av inskriften kan därför återges som **...-in : aft hulbiqr...**, vilket motsvarar runorna 20–32.

Visby 2010-12-03

Magnus Källström

Fil. dr, postdoc inom runforskningsområdet

Kopia till:

Upplandsmuseet, Uppsala

Jan Owe, Upplands-Bro